

Arkæologi i Slesvig

Archäologie in Schleswig

Med | Mit:

Indeks årgange 1991–2008 |

Index der Jahrgänge 1991–2008!

13 · 2010

Arkæologi i Slesvig
Archäologie in Schleswig

13 • 2010

**Arkæologi i Slesvig
Archäologie in Schleswig**

13 • 2010

Symposium Jarplund

5.3. – 6.3.2010

Kolofon / Impressum

Arkæologi i Slesvig / Archäologie in Schleswig
13 · 2010

Redaktion og udgivelse / Redaktion und Herausgabe

Sunhild Kleingärtner

skleingaertner@ufg.uni-kiel.de

Signe Lützu Pedersen

sipe@museum-sonderjylland.dk

Lilian Matthes

lima@museum-sonderjylland.dk

Trykt med støtte fra /

Gedruckt mit Unterstützung von

Museum Sønderjylland, Arkæologi Haderslev

Omslag, grafisk design og opsætning /

Umschlag, Layout und graphische Gestaltung

Holger Dieterich, Kiel

Tryk/Druck

Wachholtz Verlag Neumünster, 2011

ISSN 0909-0533

ISBN 978-87-87584-32-6

Copyright

Ansaret for copyright på de anvendte illustrationer ligger hos de enkelte forfattere. Alle rettigheder, også tryk af uddrag, fotomekanisk gengivelse eller/ og oversættelse forbeholdes. / Die Autoren sind für das Copyright der gelieferten Abbildungen selbst verantwortlich. Alle Rechte, auch die des auszugsweisen Nachdrucks, der fotomechanischen Wiedergabe und der Übersetzung, vorbehalten.

Forord/Vorwort

Vi glæder os over at kunne fremlægge denne 13. symposieberetning fra det grænseoverskridende *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig*. Publikationen indeholder de foredrag, der blev præsenteret den 5. – 6. marts 2010 på Jaruplund Højskole. De omkring 20 deltagende arkæologer repræsenterede museerne i Haderslev, Albersdorf, Slesvig, Ribe og Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein samt forskere og absolventer fra Universitetet i Kiel.

Symposiet gav lejlighed til at fremlægge nye resultater og undersøgelser som eksempelvis arbejdet med en detektorgruppe, nyheder om Dannevirke som verdensskulturarv, et neolitisk forskningsprojekt og tankerne bag en udstilling i Haderslev, der benyttede sig af nye digitale medier. Der blev holdt foredrag om emner, der spændte fra stenalder og frem til nyere tid.

Prof. Dr. Claus von Carnap-Bornheim, leder af Zentrum für Baltische und Skan-

dinavische Archäologie, og Dr. Orla Madsen, direktør for Museum Sønderjylland, muliggjorde både symposiet og trykningen af denne publikation. Prof. Dr. Ulrich Müller, direktør for Institut für Ur- und Frühgeschichte i Kiel, sørgede for, at det nødvendige layout- og opsætningsarbejde kunne gennemføres på instituttet, og Holger Dieterich, grafisk designer ved samme institut varetog denne opgave. Renate Braus fra Wachholtz Verlag har været ansvarlig for trykning.

Tak til de ovennævnte personer, institutioner, foredragsholdere og forfattere, som alle har været med til at gøre dette 13. symposie til en succes.

Dette bind adskiller sig fra de foregående udgivelser, idet der foreligger et indeks over alle de foregående års bidrag fra 1991 – 2008.

Vi ønsker læseren god fornøjelse og håber på et forsat godt samarbejde i de kommende år.

Wir freuen uns, den nunmehr 13. Band des grenzüberschreitenden Symposiums *Arkæologi i Slesvig/Archäologie in Schleswig* präsentieren zu können. Er ist das Ergebnis eines vom 05. bis 06. März 2010 in der Høgskole Jarplund durchgeführten Treffens, an dem mehr als 20 Archäologen teilnahmen. Beteiligt waren Mitarbeiter der Museen in Haderslev, Albersdorf, Schleswig, Ribe und des Archäologischen Landesamtes Schleswig-Holstein sowie Wissenschaftler und Absolventen der Universität Kiel. Einerseits wurden Neuigkeiten aus den Institutionen vorgestellt, wie die Arbeit mit der Detektorgruppe, Überlegungen zum beantragten Weltkulturerbe Danewerk, Forschungen zum Neolithikum und das Konzept einer digitalen Informationen vermittelnden Ausstellung in Haderslev. Andererseits wurden Vorträgen gehalten, deren zeitlicher Rahmen von der Steinzeit bis zur Neuzeit reichte.

Prof. Dr. Claus von Carnap-Bornheim, Leiter des Zentrums für Baltische und Skandinavische Archäologie, und Dr. Orla

Madsen, Leiter des Museums Sønderjylland, gewährleisteten sowohl in ideeller als auch in finanzieller Hinsicht Treffen und Druck der vorliegenden Publikation. Prof. Dr. Ulrich Müller, Institut für Ur- und Frühgeschichte zu Kiel, ermöglichte es, dass alle druckvorbereitenden Arbeiten im Kieler Institut vorgenommen werden konnten. Auf Holger Dieterich, Graphiker am Kieler Institut für Ur- und Frühgeschichte, gehen der Entwurf des Layouts und die graphische Gestaltung der Beiträge zurück. Renate Braus, Wachholtz Verlag, betreute zuverlässig die Drucklegung. Ihnen allen, wie auch den Referenten und Autoren, die durch ihre Beiträge zum Gelingen von Symposium und Publikation beigetragen haben, sei herzlich gedankt!

Eine Besonderheit zeichnet den vorliegenden Band aus: Er enthält eine Zusammenstellung aller Beiträge der bisher erschienenen Jahrgänge von 1991 bis 2008! Wir wünschen viel Vergnügen beim Lesen und freuen uns auf eine Fortsetzung der Zusammenarbeit im kommenden Jahr.

Sunhild Kleingärtner Signe Lützu Pedersen Lilian Matthes
Kiel/Haderslev, Februar 2011

Indhold / Inhalt

Jan Fischer

Die Detektorgruppe des Archäologischen Landesamtes Schleswig-Holstein.
Eine Bilanz nach fünf Jahren 9

Matthias Maluck

Danewerk und Haithabu. Ihr Umfeld als Teil des Denkmalwertes 19

Doris Mischka

Das DFG-Schwerpunktprogramm 1400
„Frühe Monumentalität und Soziale Differenzierung –
Zur Entstehung und Entwicklung neolithischer Großbauten
und erster komplexer Gesellschaften im nördlichen Mitteleuropa“ 27

Gunvor Christiansen

”Udstilling af Døden” – særudstilling
på Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev. 37

Rüdiger Kelm

Neues aus dem Steinzeitpark Albersdorf.
Erweiterung des Außengeländes und Brandrodungsexperimente 45

Klaus Hirsch

Neu identifizierte Bestandteile
von Flintschneidenschwertern aus Sønderjylland 57

Erich Halbwidl

Siedlungsmuster der Bronzezeit in Norddeutschland
und im südlichen Dänemark. GIS-gestützte Analysen 63

Mads Leen Jensen

Yngre romertidsbebyggelse tæt ved
våbenofferfundet i Ejsbøl Mose.
Mulig lokal offerskik af perler i mindre vandhul 71

<i>André Bendix Matthissen</i> Jernudvindingshytter ved Bramdrup	85
<i>Ingo Lütjens</i> Eine völkerwanderungszeitliche Siedlung bei Wittenborn, Kr. Segeberg	93
<i>Sarah Qvistgaard</i> Andrup – en bebyggelse fra ældre førromersk og germansk jernalder.	101
<i>Claus Feveile</i> Høgsbrogård-skatten – en brudsølvsskat fra ældre germansk jernalder i Sydvestjylland.	111
<i>Marcus Gerd</i> Groß Strömkendorf bei Wismar. Ein Gräberfeld der frühen Wikingerzeit bei den Ostseeslawen und seine Beziehungen nach Norden	125
<i>Thorsten Lemm</i> Der lange Arm des Königs. Die Bedeutung von Husby in Angeln anhand archäologischer und onomastischer Quellen	137
<i>Morten Søvsø</i> Tidligkristne begravelser ved Ribe Domkirke – Ansgars kirkegård?.	147
<i>Mette Sørensen</i> Udgravningen Bramdrup – en nyfunden landsby fra den tidlige middelalder	165
<i>Anders Hartvig</i> Sakristier omkring Haderslev – Sakristier med kamin	175
<i>Martin Segschneider</i> Das Schicksal der <i>Prinsessan Hedvig Sophia</i> . Unterwasserarchäologische Untersuchungen am Eingang der Kieler Förde	183
Forfattere/Autoren	187
Indeks / index årgange / Jahrgänge 1991 – 2008	189

Tidligkristne begravelser ved Ribe Domkirke – Ansgars kirkegård?

Morten Søvsø

Kort efter midnat den 26. december år 2000 udbrod der en ødelæggende brand i det centrale Ribe (fig. 1). Torvet 13, lige syd for domkirken, stod i flammer, og først efter et langvarigt slukningsarbejde lykkedes det brandfolkene at forhindre ilden i at sprede sig til de omkringliggende huse. Men bygningen Torvet 13 stod ikke til at redde, og i løbet af 2001 blev den kraftigt brandskadede ruin nedrevet.

Det var Ribe domkirke, som ejede bygningen, og nedrivningen markerede samtidig indledningen på et langvarigt forløb frem mod igen at opføre et hus på stedet. Et led i denne proces var den arkæologiske udgravning, som blev foretaget på brandtomten fra juni 2008 til marts 2009. Her blev der for første gang mulighed for at undersøge områdets historie ved at udgrave kulturlagene på stedet. Det førte til en række sensationelle opdagelser såsom et af Danmarks ældste teglstenshuse, nyt om Ribe domkirkes stenbyggede forgænger samt et bykvarter i 1000-årenes Ribe (Søvsø 2009).

Men det vigtigste resultat er uden tvivl, at der under kulturlagene fandtes en gravplads med jordfæstegrave, som i en samlet betragtning må anses for at være kristne. Gravpladsen var omgivet af en kraftig grøft i to faser, som stratigrafisk knytter sig til gravpladsens funktionsperiode.

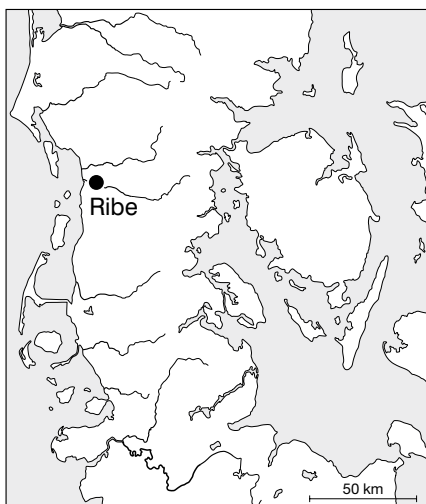

Fig. 1. Den geografiske placering af Ribe.

Gravene forsejles af kulturlag o. år 1050, og ^{14}C -dateringer af skeletterne placerer dem i 1000–900- og 800-årene e.Kr. Meget tyder på, at det er lykkedes at finde det sted, hvor den danske konge, Horik II, i midten af 800-årene gav Ansgar tilladelse til at opføre en kirke og lade en præst tage varigt ophold (NATIONALMUSEET 1979–2003, 62).

Fig. 2. Kortet viser det rekonstruerede oprindelige landskab med landevejens forløb hen mod passagen over Ribe Å. Med skravering er angivet den kendte udstrækning af markedspladsens hedenske gravpladser, mens de to kors angiver hhv. de tidligkristne grave ved Ribelund samt de tidligkristne grave ved Ribe Domkirke.

Landskabet

Ribe ligger i et landskabeligt knudepunkt, hvor oldtidens vestjyske hovedlandevej, den senere Drivvej, krydser den sejlbare Ribe Å, som 6 km vest for byen munder ud i Vadehavet. Inde i landet består åsystemet af tilløb, som i vifteform breder sig over de centrale dele af det sydlige Jylland, stedet hvor også den navnkundige Farris-skov tidligere bredte sig. I disse uvej-somme egne har mulighederne for landtrafik i vikingetid og middelalder næppe været gode. Til gengæld har vandvejene givet nærmest ubegrænsede muligheder for at forsyne Ribe med tømmer og brændsel.

Forløbet af vikingetidens og middelalderens hovedfærdsårer er kun sporadisk kendt, men meget tyder på, at datidens vejforløb var snævert sammenfaldende med det vejnet, som fremstår på de ældste landkort fra 1600-årene og frem. I Ribe samledes landevejene mod Varde, Kolding, Haderslev, Slesvig og Tønder i passagen over Ribe Å. Et knudepunkt med adgang til Nordsøen og et tilsvarende potentielt opland fandtes næppe noget sted i datidens Danmark. I det lys kan det ikke undre, at det er på dette sted, at Nordens ældste bydannelse opstod omkring år 700 e. Kr.

Det ældste Ribe lå på nordsiden af åen og var en frisisk inspireret handelsplads, som

allerede fra tidligt i 700-årene havde en reguleret møntøkonomi baseret på en lokalt præget såkaldt Wodan/Monster Sceatta – en lille tyk sølv mønt kun ca. 1 cm i diameter (FEVEILE 2006 b). Området på sydsiden, hvor senere domkirken kom til at ligge, var en, så vidt vides, ubebygget, tør ø i landskabet på alle sider omgivet af vådområder og åen. Hen over denne tørre ø, hvis overflade lå mellem kote 2 og 5 m snoede landevejen sig frem mod et vadested, som nok på et tidspunkt, senest i 1100-årene, erstattes af en fast bro, som der dog endnu aldrig er fundet spor af. Denne postulerede bro afløses ved 1200-årenes midte af den dæmning, som i dag bærer navnet Mellemdammen og Nederdammen (fig. 2; SØVSØ 2007).

Hedenske grave omkring markedspladsen

I 700- og 800-årenes Ribe mødtes handlende fra nær og fjern. Den brogede etniske mangfoldighed må antages også at afspejles i markedspladsens gravpladser, hvoraf små dele er lokaliseret og udgravet i områderne nord og øst for markedspladsen (FEVEILE 2006 a; 2006 c). Indtil videre er ca. 37 hedenske grave påvist og udgravet, heraf to jordfæstegrave, mens resten var brandgrave i vidt forskellige udgaver. Kun en ganske lille del af gravpladsområdet er undersøgt, og mange flere grave må endnu skjule sig i området, hvor der i dag er bane terræn og parcelhusbebyggelse (FEVEILE 2006 a, 38).

Kristne grave omkring markedspladsen?

Ved forsorgscenteret Ribelund blev der i 1991 undersøgt ca. 625 m², hvor der blandt meget andet blev udgravet en mindre gravplads med to brandgrave samt 14 jordfæste-

grave (FEVEILE 2006 d). I jordfæstegravene fandtes ikke gravgods. De gravlagte lå alle på ryggen med hovedet i gravens vestende, mens enten arme eller ben i alle tilfælde var mere eller mindre bøjede eller krydsede. Enkelte tilfælde af overlap og afvigende orienteringer de enkelte grave imellem afslører en længere funktionstid, som kan opdeles i en ældre gruppe grave med meget afvigende orienteringer og en yngre gruppe af øst/vest-orienterede grave. Der er foretaget to ¹⁴C-dateringer på knoglemateriale fra gravene. Prøverne stammer fra hhv. den ældre og yngre gravgruppe, og begge de kalibrerede dateringer har deres overvejende tyngdepunkt i 900-årene (FEVEILE 2006 d, 276).

Gravpladsen kan tolkes på flere måder, men at der er tale om kristne grave må anses for sandsynligt. Det kan ikke afgøres, om der i så fald er tale om tilrejsende handlende eller begyndelsen til en herboende kristen menighed. Gravpladsen ligger kun omkring 50 meter fra tomten af den senere S. Nikolaj sognekirke.

Ribe Domkirkes oprindelige topografi og ældre undersøgelser

Arealet omkring Ribe Domkirke er i dag dækket af kulturlag med bebyggelseslevn og begravelser. Lagenes tykkelse svinger mellem 3 og 4½ m dannet fra o. år 1050 og fremefter. Siden midten af 1100-årene har den nuværende domkirkebygning ligget på stedet omgivet af langsomt voksende jordmasser, og allerede ved bygningens opførelse lå der tykke lag på stedet. Ved Domkirkens hovedrestaurering fra 1882–1904 blev kirkebygningen frigravet på alle fire sider, hvilket sikkert var godt for murværket, men havde den uheldige konsekvens, at bygningen kom til at ligge i et hul, afgrænset fra det omgivende byrum.

Fig. 3. Luftfoto af udgravningen optaget 2008. Cirklerne markerer de tidligere undersøgelser i området, som gav oplysninger om de ældste forhold på stedet.

Der er ikke tidligere foretaget større arkæologiske undersøgelser i området, men fra mindre udgravninger haves et vist kendskab til de oprindelige overfladeforhold. Domkirkeområdet var mod syd afgrænset af landevejen, den nuværende Sønderportsgade. Herfra steg terrænet mod nord, således at domkirkeområdet kan beskrives som en svagt mod nord stigende sydvendt skråning. Om denne skråning har huset naturlige eller menneskeskabte terrasser særligt egnet for en kirkebygning, vides ikke. En række tidligere iagttagelser af lagene under kirken er tolket som hhv. en fygesandsklit og menneskeskabt opfyldning (NATIONALMUSE-

ET 1979–2003, 112; FRANSEN et al. 1989, 14 ff.). Kun nye udgravninger vil kunne give sikker viden om de ældste forhold under kirkebygningen.

De voldsomme gravearbejder i og omkring kirken i forbindelse med hovedrestaureringen destruerede et væld af middelalderlige begravelser og frembragte størsteparten af de mange fornemme sandstenskister, som kendes fra domkirken (NATIONALMUSEET 1979–2003, 521 ff.). De ældste forhold på stedet er dog stort set uoplyste, og kun tre mindre undersøgelser har givet et glimt af, hvad der skjuler sig på stedet. I 1986 blev der inde i Domkirken foretaget en partiel undersø-

gelse af grunden under Kong Christoffer I's grav i korsskæringen. Her påvistes nederst grave, hvis orientering afveg fra den stående bygning. Der fremkom ikke spor efter stenbyggeri i gravene og heller ikke andet daterende materiale, men gravene var overlejret af en muret tufstensgrav, hvis orientering svarede til den stående bygnings (FRANDBSEN et al. 1989, 14 ff.).

I 1987 blev der foretaget en skaktgravning på kun 5 m² sydvest for den bevarede del af Domkirkens processionsgang. Den ældste forekomst på stedet var en begravelse, som det ikke lykkedes at ¹⁴C-datere. Graven var overlejret af bebyggelseslag uden spor af stenbyggeri. I 1995 blev der udgravet 6 m² på adressen Torvet 9, sydøst for Domkirken. I undergrundsniveau fandtes to nedgravninger af form og størrelse som barnegrave indeholdende en del søm men uden bevarede skeletdele (KLEMMENSEN 1995).

På baggrund af de to første undersøgelser konkluderede Per Kristian Madsen polemisk: "Foreløbig kan det se ud til, at kirken kom før bebyggelsen!" (FRANDBSEN et al. 1989, 17) – en antagelse som de seneste undersøgelser har tjent til at bekræfte (fig. 3).

Udgravningen i 2008–2009

Udgravningsfeltet blev placeret ud fra et ønske om at få størst mulig viden om de ældste forhold på stedet. Da svaret på disse spørgsmål ligger op til 5 m under den nuværende overflade, kunne udgravningen ikke gennemføres med lodretstående jordvægge. Feltets nærmere placering måtte i vidt omfang tage hensyn til sikkerhedsafstande til stående murværk samt muligheden for at etablere aftråpninger af jordvæggene. Af samme årsager måtte udgravningsfeltet indskrænkes i takt med, at

udgravningen bevægede sig nedefter. I de øvre niveauer var feltets areal ca. 230 m², mens det i bunden af udgravningsfeltet målte 127 m².

Udgravningen indledtes i ca. kote 6 m og gennemførtes som en stratigrafisk undersøgelse, hvor lag og anlæg fjernedes i omvendt kronologisk rækkefølge. Således afdækkedes en dynamisk bebyggelseshistorie, som gennem de aflejrede kulturlag kunne følge stedets udnyttelse tilbage til, i første omgang, omkring år 1050, hvor de ældste kulturlag aflejredes og forseglede områdets oprindelige muldrag.

Dateringen af de ældste fladedækkende kulturlag har betydning for forståelsen af den underliggende gravplads, og derfor skal forudsætningerne for tidsfæstelsen i korthed opridses her. I feltets sydlige del fandtes, i kulturlagene aflejret over det oprindelige muldrag, rester af et træbygget hus med lergulv og ildsted. Dele af sydvæggen var bevaret – sat af 40–45 cm brede plankonvekse stavplanker med den konvekse side udefter. Tre af disse egeplanker er dendrokronologisk dateret til hhv. "efter 1037", "1077" og "1077–89" (BONDE 2009). 1077 anses for husets opførelsestidspunkt. Under huset lå ca. 40 cm kulturlag indeholdende bl. a. flere gruber. Fra to af disse foreligger dendrokronologiske dateringer til hhv. "efter 1039" og "efter 1048". Dateringerne understøttes af to møntfund fra kontekster under træhuset. Der er tale om en mønt slået under Svend Estridsen i Viborg, Hauberg 65, samt en mønt slået i Emden (nuv. Niedersachsen) engang i tidsrummet 1024–51.

Dateringerne suppleres af et omfattende fundmateriale, og i en samlet vurdering af kulturlagsdannelsen i forhold til de eksakte dateringer, må omkring år 1050 anses for det mest sandsynlige tidspunkt for den civile bebyggelses indtog på stedet. Bebyg-

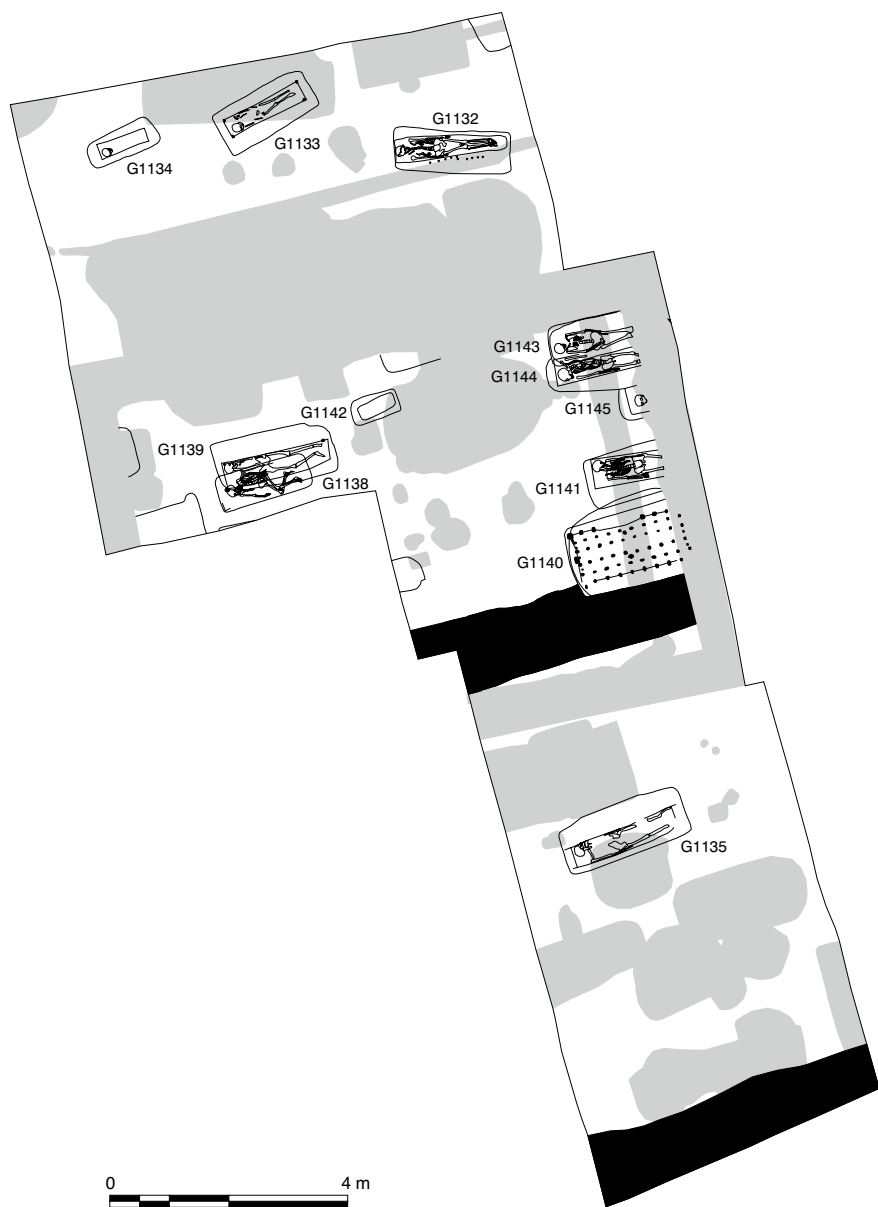

Fig. 4. Oversigtsplan med gravpladsen. Yngre forstyrrelser, som rakte i undergrund er vist med lysgrå. De to kirkegårdsgrøfter er vist med sort. MS del.

gelsens tilkomst opfattes som resultatet af en matrikulering, der afslutter denne del af domkirkeområdet anvendelse som gravplads.

Som ofte ved byarkæologiske undersøgelser var store dele af den oprindelige landskabsoverflade fjernet af senere forstyrrelser i form af gruber, grøfter, fundamenter m. m. Men mellem forstyrrelserne fandtes intakte dele af den oprindelige muldoverflade med spor efter en vækstflade i form af en mørk horisont svarende til andre vækstflader påvist under byens kulturlag (FEVEILE 2006 a, 23 ff.). I feltets sydende lå muldagsoverfladen omkring kote 2,40 m, mens den i nord lå i ca. kote 2,60 m. Fra det omkring 10 cm tykke muldlag og nedefter var der en glidende overgang til en typisk vestjysk podsol-profil med blegsand og derunder aludfældninger. Undergrunden på stedet er mellemfint, ensartet hedeslettesand.

Tømning af yngre forstyrrelser, der gik i undergrund, havde allerede afsløret, at der befandt sig ældre grave i udgravningsfeltet, men ved fladeskovning af muldagsoverfladen dukkede flere frem – et tegn på, at disse grave allerede må have været helt tilvoksede inden kulturlagene forseglede gravpladsen. Spor efter overjordiske gravmarkeringer blev grundigt eftersøgt, men uden resultat. De forseglende vækstflader viste, at gravene havde flugtet med overfladen, men det kan ikke udelukkes at senere fjernede sten, spinkle trækors eller andre konstruktioner kan have angivet placeringen af de enkelte grave, men af sådanne indretninger fandtes ingen bevarede spor. En række tilfælde af overlappende grave tyder på, at eventuelle gravminder ikke kan have været ret langlivede.

I gravene fandtes spor efter de anvendte kister i form af helt nedbrudte træspor samt en række forskellige søm og nag-

ler, som i de fleste tilfælde har givet sikker viden om kisteformerne. De gravlagte lå med enkelte mindre afvigelser alle på ryggen med hovedet i vest og armene ned langs siden. Selve skeletternes bevaringsgrad var ret vekslende, hvilket fremgår af opmålingerne (fig. 4).

Grøfterne omkring gravpladsen

Der registreredes i udgravningen to kraftige øst/vest-orienterede grøftforløb, som i kraft af stratigrafi og fundmateriale kobles til gravpladsen. Grøfterne opfattes som kirkegårdsgrøfter, der satte skel mellem gravpladsens indviede jord og verden udenfor. Det ældste grøftforløb, K336, blev skåret af vognfadinggraven G1140. Selve grøften havde været ca. 150 cm bred med rundet bund, og dybden var blot lidt over 50 cm. På bunden fandtes tynde vandafsatte sandhorisonter, mens den egentlige fyld derover bestod af mørkgråt, gytjeagtigt ler. Uden at det kunne afgøres med sikkerhed er der nok tale om tilført materiale i forbindelse med grøftens opfyldning. I grøften er kun fundet et enkelt gråbrændt sideskår samt dyreknogeter, som ikke bidrager til en datering. Relationen til vognfadinggraven tyder på en datering før o. år 1000. Tilstedeværelsen af graven G1135 syd for grøften kunne tyde på, at grøft K336 ikke tilhører gravpladsens ældste elementer.

Helt mod syd i feltet registreredes en betydeligt større grøft, K269, som ikke kunne udgraves i fuld bredde, men den anslås til ca. 250 cm, mens dybden var ca. 150 cm. Snit viste, at grøften var rensat op af flere omgange, men placeringen i feltgrænsen gav kun i ringe grad mulighed for at skelne de enkelte lag i grøften. Brug af metaldetektor og vandsoldning har sikret et betydeligt fundmateriale. Vigtigst er tre

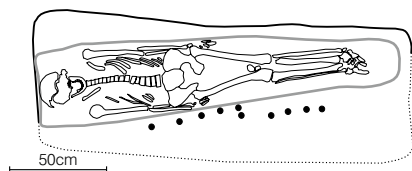

Fig. 5. G1132.

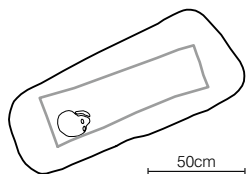

Fig. 7. G1134.

mønter: Knud d. Store, London (Hauberg 17), Svend Estridsen, Viborg, (Hauberg 65) samt et klippet fragment af en sandsynligvis udenlandsk mønt. Blandt andre interessante fund kan bl.a. nævnes flere humane knogler samt kraniet af en hest. Mønterne og det øvrige fundmateriale tyder på en datering fra o. år 1000 indtil den endelige opfyldning finder sted i tredje fjerdedel af 1000-årene. Den opfyldte grøft overlejres af træhuset opført i 1077.

Katalog over gravene

I udgravningen påvistes i alt 18 grave. Heraf lå 12 med så store dele indenfor udgravningsfeltet, at det blev vurderet forsvarligt at udgrave dem. Nedenfor er de 12 undersøgte grave kortfattet beskrevet. Gravomridset og dybden er målt fra den oprindelige landskabsoverflade. Generelt var gravenes sider lodrette-stejlt skrånende og bunden af graven flad. Samtlige graves fyld bestod af det opgravede materiale, og al gravfyld blev vandsoldet gennem et

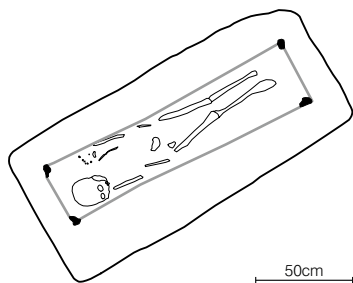

Fig. 6. G1133.

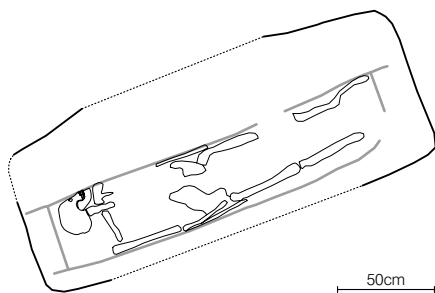

Fig. 8. G1135.

4 mm sold. Eventuelle fund fra gravfylden er omtalt under de enkelte grave. Opmålingerne af gravene er foretaget på baggrund af oprettede fotos korrigeret i software-programmet AirPhoto på baggrund af seks målepunkter. I nogle grave er flere niveauer registreret på denne måde.

Efterfølgende er skeletterne undersøgt samt køns- og alderbestemt af Antropologisk afdeling, ADBOU, ved Syddansk Universitet, Odense (PEDERSEN 2009).

G1132 Ø-V-orienteret jordfæstegrav (fig. 5). Mål 197 x 70 cm, dybde 78 cm. Graven var forseglet af en vækstflade. I ca. 60 centimeters dybde fremkom spor af kisten i form af 10 ca. 4 cm lange jernsøm med ho-

vedet opefter. Sømmene må have siddet på et kistelåg, der kan være genbrug af et eller andet, måske en båd? Omridset af selve kisten fremkom også i form af et mod øst tilspidsende træspor. Registrering i et dybere niveau kombineret med et snit viste, at kisten mest sandsynligt har været stævnen af en stammebåd. Lignende grave kendes fra andre gravpladser og kirkegårde dateret til 10. – 11. årh. og afspejler en opfattelse af døden som en rejse pegende tilbage til førkristne dødsforestillinger (CINTHIO 2002; FEVEILE / HØJMARK SØVSØ 2009; NIELSEN 2004; STOU MANN 2009).

Den gravlagte målttes i graven til 155 cm og er sidenhen bestemt som en kvinde på 40 – 50 år.

Knoglerne er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

G1133 ØNØ – VSV-orienteret jordfæstegrav. Mål 170 x 77 cm, dybde 85 cm. I ca. 60 centimeters dybde fremkom tydelige træspor efter en rektangulær kiste på 140 x 30 cm samlet med ca. 6 cm lange søm sømmet ind i gavlene fra kistens langsider (fig. 6).

Den gravlagte målttes i graven til ca. 115 cm, og ud fra tandsættet er alderen anslået til 5 – 7 år.

På nordsiden af barnets hals fandtes i alt 9 perler; 7 af glas, 1 af rav samt meget nedbrudte sfæriske korrosionsskaller, som sidenhen er bestemt som sølv – nok rester af en sølvblikperle. Perlerne er slidte og kan ikke dateres med sikkerhed, men lignende perlekæder kendes fra grave dateret til det 10. årh. (ROESDAHL 1976; 1977; CHRISTIANSEN/SARUW 2010). 10. årh. anses for den mest sandsynlige datering af graven.

Knoglerne indeholdt ikke længere collagen og kunne ikke ¹⁴C-dateres.

G1134 ØNØ – VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 7). Mål 124 x 52 cm med run-

dede hjørner. Dybde 52 cm. I ca. 40 centimeters dybde fremkom et tydeligt træspor efter en rektangulær kiste på 85 x 27 cm, samlet uden brug af søm.

Af det afdøde barn var kun spor efter kraniet bevaret. Ud fra tandsættet er alderen anslået til 3 – 4 år.

Knoglerne indeholdt ikke længere collagen og kunne ikke ¹⁴C-dateres.

G1135 ØNØ – VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 8). Mål 216 x 90 cm. Dybde 55 cm. Graven var delvis forstyrret af yngre gruber og stolpehuller. I graven fandtes træsporene efter en formludet kiste på 180 x 40 cm samlet uden jernsøm. Kistens langsider fortsatte forbi gavlene, men om dette skyldtes forandringer efter gravlæggelsen kunne ikke afgøres.

I kisten fandtes et dårligt bevaret skelet af en 35 – 45 årig mand på ca. 165 cm.

Knoglerne er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

G1138 ØNØ – VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 9). Mål 160 x 62 cm. Dybde 65 cm. Graven skærer den ældre grav G1139. I G1138 fremkom i omkring 35 centimeters dybde spinkle træspor efter en rektangulær kiste på ca. 130 x 55 cm samlet uden brug af søm.

I kisten fandtes et velbevaret skelet af et barn på 12 – 14 år, som lå med let bøjede ben, fordi kisten var for kort. Barnets højde målttes til ca. 140 cm.

Knoglerne er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

G1139 ØNØ – VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 10). Mål 200 x 92 cm. Dybde 82 cm. Graven er skåret af den yngre grav G1138, men bevaret i kraft af større dybde. I omkring 60 centimeters dybde fremkom træspor efter en rektangulær kiste på ca. 175 x 42 cm med rester af nedbrudte jernsøm i hjørnerne.

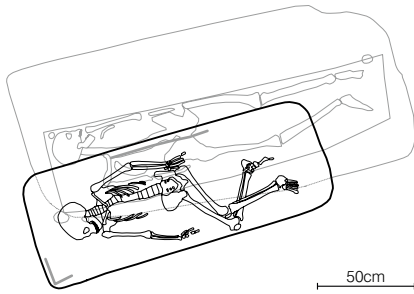

Fig. 9. G1138.

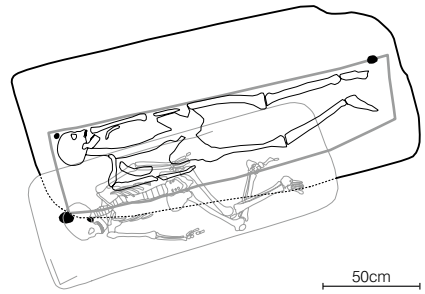

Fig. 10. G 1139.

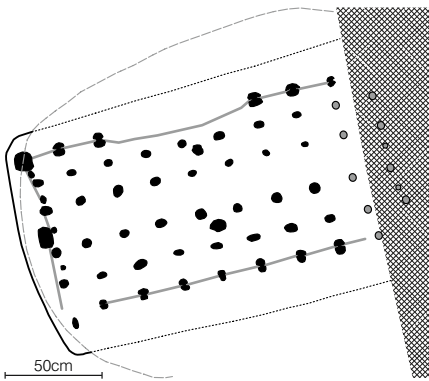

Fig. 11. G1140.

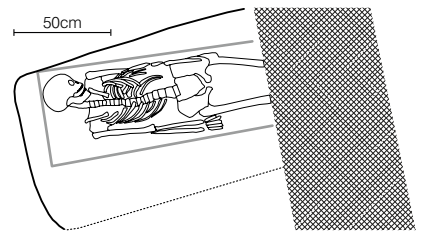

Fig. 12. G1141.

I kisten fandtes et meget nedbrudt skelet bestemt som en ca. 160 cm høj kvinde på 30 – 50 år.

Knoglerne indeholdt ikke længere collagen og kunne ikke ^{14}C -dateres.

G1140 ØNØ – VSV-orienteret, tømt vognfadinggrav, hvis østre ende var skjult under fundamentet til et yngre teglstenshus (fig. 11). De første spor af graven, der registreredes, var en oval nedgravning, som omslutede hele vognfadingens omrids, men som var stratigrafisk yngre end både selve graven og graven G1141 mod

nord. Fylden i nedgravningen svarede til opgravet muldjord, og koblet med det fuldstændige fravær af humane knogler i selve vognfadingen opfattes fænomenet som sporene efter en forsætligt tømt grav – sikkert med den hensigt at begrave den gravlagte et andet sted. I plyndringshullets fyld fandtes enkelte jerngenstande, som antagelig har indgået i vognfadingen, men ellers ingen genstande. Af selve vognfadingen var et nydeligt aftryk bevaret, som gennem træspor og mange jerngenstande gav præcise oplysninger om vognkassens form og konstruktion. De mange klinknagler, søm og forskellige typer beslag giver mulighed for en præcis rekonstruktion af vognfadingens udseende, når konserveringen er afsluttet. Vognfadingens mål var ca. 2 x 1 m, og den

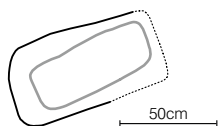

Fig. 13. G1142.

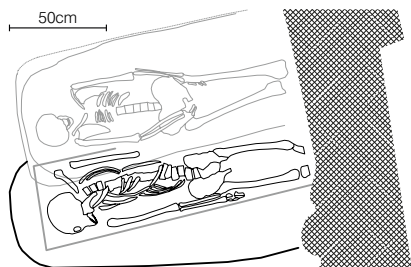

Fig. 15. G1144.

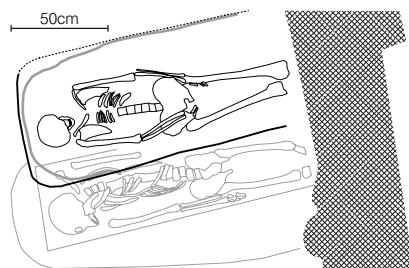

Fig. 14. G1143.

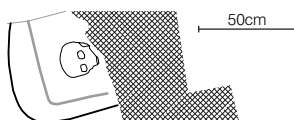

Fig. 16. G1145.

var konstrueret af syv bundplanker og to gavplanker.

Vognfadinggrave kendes fra en række gravpladser fra vikingetiden. De synes at være en foretrukket begravelsesform for kvinder af høj byrd igennem det 10. årh. (ROESDAHL 1976; 1977; EISENSCHMIDT 2004, 61 ff.). Selve gravtypen peger tilbage på førkristne forestillinger om døden som en rejse. Baggrunden for gravens tømning bliver næppe opklaret, men en mulig årsag kunne være slægtens ønske om at overføre den begravede til en anden gravplads – måske deres egen kirke, måske en hedensk gravplads?

G1141 ØNØ–VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 12), hvis østlige ende var fjernet af fundamentet til et yngre teglstenshus. Graven var overlejret af plynderingshullet over G1140 og således måske ældre end denne grav. Bredden af G1141

var 87 cm. Dybde 84 cm. I omkring 70 centimeters dybde fremkom et tydeligt træspor efter en rektangulær, 50 cm bred kiste samlet uden brug af søm.

I graven fandtes et forholdsvis velbevaret skelet bestemt som en mand på 25–35 år.

Knoglerne er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

G1142 ØNØ–VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 13). Mål 82 x 43 cm. Dybde 56 cm. I omkring 45 centimeters dybde fremkom et aflangt træspor med rundede hjørner med målene 65 x 26 cm. Den videre udgravning dokumenterede, at træsporet havde en rundet bund, og det opfattes som sporene efter et udskåret trækar.

Dimensionerne tyder på, at den gravlagte har været et spædbarn, men der fandtes ingen spor efter hverken knogler eller tandemalje.

Fra fylden stammer fire keramikskår;

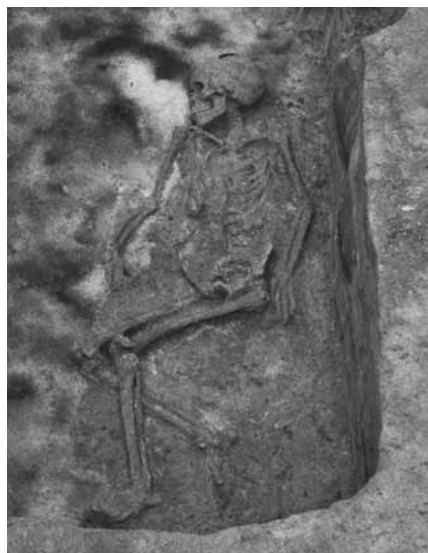

Fig. 17. Til venstre Grav G1135, en mand på 35–45 år ¹⁴C-dateret til tidsrummet 780–893 (1δ). Til højre Grav G1138, et barn på 12–14 år ¹⁴C-dateret til 1027–1152 (1δ). Forskellen i bevaringsgrad fremgår tydeligt.

et randskår fra en tidlig kuglepottetype, hvortil paralleller kendes fra Ribes markedspladslag fra 8. årh. samt tre bugskår, hvor gods og godstykkelse tyder på, at de stammer fra en regulær kuglepotte. Det tyder på, at graven skal dateres til efter omkring år 950, hvor denne karform synes at gøre sit indtog i det danske arkæologiske materiale.

G1143 ØNØ–VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 14), hvis østlige ende var fjernet af fundamentet til et yngre teglstenshus. Graven skærer den ældre grav G1144. Bredde 68 cm. Dybde 81 cm. I omkring 60 centimeters dybde registreredes et tydeligt træspor af langoval form, som lå helt ud til nedgravningens kanter og således havde en bredde på op til 67 cm. I

snit kunne det dokumenteres, at træsporet havde en rundet bund og lå helt ud til både bund og kanter af nedgravningen. Det synes sikkert, at der er tale om en form for udskåret kiste, men hvilken type kan ikke afgøres med sikkerhed. Der kan både være tale om dele af en stammebåd, et stort trug eller en stammekiste.

I kisten graven fandtes et velbevaret skelet af en ung mand på 16–19 år, hvis underarme lå ind over bækkenet, måske forårsaget af kistens rundede bund?

Løst i gravfylden fandtes flere humane knogler incl. et kranium. Nogle af knoglerne kan stamme fra G1144, men ikke alle.

Knogler fra G1143 er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

G1144 ØNØ–VSV-orienteret jordfæstegrav (fig. 15), skåret mod nord af

G1143, skærer mod syd G1145. Bredde ca. 65 cm. Dybde 73 cm. I 58 centimeters dybde fremkom et træspor efter en rektangulær, 45 cm bred kiste samlet uden brug af søm.

I graven fandtes et skelet, hvis venstre side var forstyrret ved anlæggelsen af G1143. Den gravlagte er bestemt som en mand på 35 – 50 år.

Knoglerne indeholdt ikke længere collagen og kunne ikke ¹⁴C-dateres.

G1145 Jordfæstegrav (fig. 16), hvor kun den vestlige del rakte ind i udgravningsfeltet. Graven skæres af G1144 mod nord. Dybden af G1145 var 80 cm. I 57 cm dybde registreredes et træspor, hvis ene udgravede hjørne havde en rundet form. I snit sås, at træsporets bund også var rundet. Der har nok været tale om en udskåret kiste; en stammebåd, et stort trug eller en stamme-kiste.

Ud fra kraniet er den gravlagte bedømt til at være en kvinde på 18 – 28 år.

Knogler fra graven er ¹⁴C-dateret (tab. 1).

Datering af gravpladsen

I tabel 1 ses i oversigtlig form resultatet af de syv foretagne ¹⁴C-dateringer på humant knoglemateriale. Seks af prøverne er udført på in situ fundne knogler fra gravene, mens den sidste prøve er udført på en knogle fundet i den yngre kirkegårdsgrøfts fyldlag.

Fire af prøverne, G1135, G1141, G1145, samt knoglen fra kirkegårdsgrøften, x412, giver dateringer, hvis kalibrerede resultater i altovervejende grad falder i tidsrummet før Danmarks officielle kristning under Harald Blåtand i ca. 965. For G1135 og G1145 falder den overvejende del af dateringsspektret endda i 800-årene. ¹⁴C-

dateringer af humane knogler er en omdiskuteret metode, som tidligere har ført til en livlig debat (CHRISTENSEN/LYNNERUP 2004; NIELSEN 2004), og det samme kan man forestille sig vil være tilfældet her.

Til vurdering af dateringerne fra de gravlagte ved Ribe Domkirke står en række supplerende arkæologiske iagttagelser til rådighed. Først og fremmest er slutdateringen af gravpladsen til o. 1050 velfunderet. Selve fundmaterialet fra gravpladsfasen er spinkelt, men perlekæden i G1132 kan med forbehold dateres til 900-årene, og det samme må være tilfældet for vognfading-graven G1140. Den yngre kirkegårdsgrøft, K269, er i kraft af et større fundmateriale dateret til første del af 1000-årene, mens forgængeren K336, må være ældre uden at det behøver at bringe os længere tilbage end 900-årene.

Selve gravenes udformning og placering kunne også tyde på en længere funktions-tid. De skiftende orienteringer kan muligvis indikere en lang brugsperiode, hvor gravene orienteres efter forskellige hinanden afløsende kirkebygninger, men kan også skyldes, at der på gravpladsen har været langt til eventuelle gravretningsindikerende byggerier. Den vigtigste funktions-tidsindikator må dog være de flere tilfælde af overlap, som må betyde, at overjordiske markeringer af gravene har været væk, inden en ny grav blev anlagt. Skeletternes vekslende bevaringsgrad er et andet tegn på en længere funktionstid. Mest sigende kom forskellene til udtryk ved de overlappende grave K1138/K1139, hvor et yngre skelet af et barn var markant bedre bevaret end et ældre skelet af en voksen kvinde – begge nedgravet til samme niveau i ensartet jordbund.

En sortering af skeletmaterialet efter stratigrafiske relationer, visuel bevaringsgrad, det i knoglerne målte collagen-

Tab. 1. Dateringerne er foretaget af AMS ¹⁴C-dateringscenteret ved Aarhus Universitet. Oplysningerne i tabel 1 stammer fra rapport nr. 343, 2009.

AAR	ASR	Beskrivelse	Kollagen-indhold	¹⁴ C alder	d13C	d15N
13377	ASR13 x412	Prøve udsavet af løsfundet human lårbens-knogle	7,3%	1131±30	-19.98±0.1	10.59±0.22
13378	ASR13 x1132	Prøve udtaget fra lårbenet af intakt begravelse	4,6%	1025±29	-19.37±0.1	11.41±0.22
13380	ASR13 x1135	Prøve udtaget fra lårbenet af intakt begravelse	4,6%	1223±33	-19.51±0.1	12.49±0.22
13381	ASR13 x1138	Prøve udtaget fra overarmen af intakt begravelse	7,0%	952±33	-20.04±0.1	11.72±0.22
13383	ASR13 x1141	Prøve udtaget fra lårbenet af intakt begravelse	5,1%	1239±25	-18.4±0.1	14.23±0.22
13384	ASR13 x1143	Prøve udtaget fra lårbenet af intakt begravelse	7,8%	975±33	-19.21±0.1	12.27±0.22
13386	ASR13 x1145	Prøve udtaget fra kranium i intakt grav	0,5%	1243±34 (Small sample: 0.786 mg C)	.	.

Tab. 1. Fortsættelse. Dateringerne er foretaget af AMS ¹⁴C-dateringscenteret ved Aarhus Universitet.

Calibration and correction	Calibrated age
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Reservoir age: 400 14C yr	68.2% probability 887AD (15.1%) 905AD 912AD (53.1%) 971AD 95.4% probability 782AD (1.1%) 789AD 811AD (5.9%) 846AD 856AD (88.4%) 989AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Corrected C14 age: 964 ± 29 14C yr BP EndPoint:Marine: -10 ‰ VPDB EndPoint:Terrestrial: -21 ‰ VPDB Marine fraction: 0.15 Reservoir age: 400 14C yr Reservoir correction: 61 14C yr (400 yr • 0.15)	68.2% probability 1023AD (25.8%) 1048AD 1088AD (32.6%) 1122AD 1139AD (9.8%) 1150AD 95.4% probability 1019AD (95.4%) 1155AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Corrected C14 age: 1172 ± 33 14C yr BP EndPoint:Marine: -10 ‰ VPDB EndPoint:Terrestrial: -21 ‰ VPDB Marine fraction: 0.13 Reservoir age: 400 14C yr Reservoir correction: 51 14C yr (400 yr • 0.13)	68.2% probability 780AD (7.3%) 792AD 805AD (60.9%) 893AD 95.4% probability 773AD (78.8%) 905AD 913AD (16.6%) 970AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Reservoir age: 400 14C yr	68.2% probability 1027AD (19.4%) 1051AD 1082AD (36.0%) 1126AD 1136AD (12.8%) 1152AD 95.4% probability 1020AD (95.4%) 1160AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Corrected C14 age: 1130 ± 25 14C yr BP EndPoint:Marine: -10 ‰ VPDB EndPoint:Terrestrial: -21 ‰ VPDB Marine fraction: 0.27 Reservoir age: 400 14C yr Reservoir correction: 109 14C yr (400 yr • 0.27)	68.2% probability 890AD (12.5%) 902AD 917AD (55.7%) 967AD 95.4% probability 827AD (1.6%) 840AD 865AD (93.8%) 987AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Corrected C14 age: 911 ± 33 14C yr BP EndPoint:Marine: -10 ‰ VPDB EndPoint:Terrestrial: -21 ‰ VPDB Marine fraction: 0.16 Reservoir age: 400 14C yr Reservoir correction: 64 14C yr (400 yr • 0.16)	68.2% probability 1044AD (40.3%) 1103AD 1119AD (27.9%) 1164AD 95.4% probability 1033AD (95.4%) 1208AD
Calibration curve: IntCal04 (Atmospheric) Corrected C14 age: 1159 ± 34 14C yr BP EndPoint:Marine: -10 ‰ VPDB EndPoint:Terrestrial: -21 ‰ VPDB Marine fraction: 0.21 Reservoir age: 400 14C yr Reservoir correction: 84 14C yr (400 yr • 0.21)	68.2% probability 782AD (3.7%) 789AD 810AD (20.1%) 848AD 855AD (28.3%) 898AD 920AD (16.1%) 946AD 95.4% probability 777AD (95.4%) 971AD

Tab. 2. De 12 undersøgte grave er i tabellen søgt sorteret i kronologisk rækkefølge på baggrund af stratigrafi, bevaringsforhold, genstandsfund og ¹⁴C-dateringer.

Grav	Køn	Alder	Bevaring	Collagen	¹⁴ C-datering, kal.	Kisteform	Datering
G1143	M	16–19	God	7,80%	68.2% probability 1044AD (40.3%) 1103AD 1119AD (27.9%) 1164AD 95.4% probability 1033AD (95.4%) 1208AD	Stammebåd, trug eller stammekiste	1000–1050
G1138		12–14	God	7,00%	68.2% probability 1027AD (19.4%) 1051AD 1082AD (36.0%) 1126AD 1136AD (12.8%) 152AD 95.4% probability 1020AD (95.4%) 1160AD	Rektangulær trækiste uden søm	1000–1050
G1132	K	40–50	Mellem	4,60%	68.2% probability 1023AD (25.8%) 1048AD 1088AD (32.6%) 1122AD 1139AD (9.8%) 1150AD 95.4% probability 1019AD (95.4%) 1155AD	Stævn af stammebåd	1000–1050
G1142		0–1	Ikke bevaret	0,00%	.	Trug	950–1050
G1133		5–7	Dårlig	0,00%	.	Trækiste med søm	900–1000
G1134		3–4	Dårlig	0,00%	.	Trækiste uden søm	.
G1140		Vognfading	900–1000
G1141	M	25–35	God	5,10%	68.2% probability 890AD (12.5%) 902AD 917AD (55.7%) 967AD 95.4% probability 827AD (1.6%) 840AD 865AD (93.8%) 987AD	Trækiste uden søm	900-1000
G1144	M	35–50	Mellem	0,00%	.	Trækiste uden søm	900-1000
G1145	M	18–28	Middel	0,50%	68.2% probability 782AD (3.7%) 789AD 810AD (20.1%) 848AD 855AD (28.3%) 898AD 920AD (16.1%) 946AD 95.4% probability 777AD (95.4%) 971AD	Stammebåd, trug eller stam- mekiste	800-950
G1139	K	30–50	Dårlig	0,00%	.	Trækiste med søm	800-950
G1135	M	35–45	Dårlig	4,60%	68.2% probability 780AD (7.3%) 792AD 805AD (60.9%) 893AD 95.4% probability 773AD (78.8%) 905AD 913AD (16.6%) 970AD	Trækiste uden søm	800-900

indhold samt ¹⁴C-dateringerne giver i alt væsentligt samme resultat, som er sammenfattet i tabel 2. Det tyder efter min mening på, at ¹⁴C-dateringerne i store træk er korrekte.

Ansgars kirkegård?

Diskussionen om tidspunktet for og forløbet af Danmarks kristning er omtrent lige så gammel som historiefaget selv. Det voksende arkæologiske materiale har over de senere årtier tilføjet væsentligt nyt materiale til forståelse af både den førkristne religion, brydningen mellem hedenskab og kristendom samt den tidlige kristendoms forskellige fysiske manifestationer, hvad enten der er tale om smykker, grave eller kirkebygninger (LUND 2004). Den her omtalte udgravning falder smukt ind i dette mønster ved for første gang at levere et arkæologisk materiale til belysning af de sparsomme skriftlige kilder til Ribe Domkirkes ældste historie (fig. 17).

Et første spørgsmål man må stille til den undersøgte gravplads må være, om der i det hele taget er tale om kristne grave? Det kan ikke besvares med sikkerhed, men intet i selve gravene modsiger, at det skulle være tilfældet. Navnlig tilstedeværelsen af kirkegårdsgrøfterne peger i kristen retning.

Næste spørgsmål må være, om de foretagne ¹⁴C-dateringer er korrekte? Heller ikke dette spørgsmål kan besvares med sikkerhed, men i en samlet vurdering, som inddrager alle de tilgængelige arkæologiske iagttagelser, er der intet som tyder på, at dateringerne ikke skulle være korrekte.

Hvis de samlede arkæologiske iagttagelser er fortolket korrekt, betyder det, at der er foretaget kristne begravelser ved Ribe domkirke i 800-årene. Det understøtter betretningen om missionæren Ansgars virke i Ribe og tyder på, at udgravningen har påvist stedet, hvor Ansgar lod rejse en kirkebygning ved midten af 800-årene. Fortsatte udgravninger på stedet vil i løbet af 2011 – 12 bibringe væsentligt nyt om emnet.

Litteratur

- Bonde 2009: N. Bonde, Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelser rapport 12, 2009.
- Christensen/Lynnerup 2004: T. Christensen/N. Lynnerup, Kirkegården i Kongemarken, med et appendix af Jan Heinemeier. I: Lund 2004, 142–152.
- Christiansen/Sarauw 2010: T.T. Christiansen/T. Sarauw, Vognfaddingraven fra Sønder Tranders. Nordjyllands Historiske Museum Årsberetning 2009, 71–76.
- Cinthio 2002: M. Cinthio, De första Stadsborna (Stockholm 2002).
- Eisenschmidt 2004: S. Eisenschmidt, Grabfunde des 8. bis 11. Jahrhunderts zwischen Kongeå und Eider. Studien zur Siedlungsgeschichte and Archäologie der Ostseegebiete 5 (Neumünster 2004).
- Feveile 2006a: C. Feveile, Ribe på nordsiden af åen, 8.-12. århundrede. I: Ribe Studier 2006a, 13–63.
- Feveile 2006b: C. Feveile, Mønterne fra det ældste Ribe. I: Ribe Studier 2006a, 279–312.
- Feveile 2006c: C. Feveile, ASR 8 Rosenallé. I: Ribe Studier 2006b, 65–118.
- Feveile 2006d: C. Feveile, ASR 1000 Ribelund II. I: Ribe Studier 2006b, 267–287.
- Feveile/Højmark Søvsø 2009: C. Feveile/M. Højmark Søvsø, Vikingetidsgravpladsen ved Hunderup – 15 jordfæstegrave omkring en storstensgrav fra stenalderen. By, marsk og geest 21, 2009, 33–48.
- Frandsen et al. 1989: L.B. Frandsen/P.K. Madsen/H. Mikkelsen, Byudgravninger og byarkæologiske undersøgelser i Ribe 1983–89. By, marsk og geest 1, 1989, 2–27.
- Klemensen 1995: M.F. Klemensen, Arkæologisk undersøgelse af Torvet 9 i Ribe. By, marsk og geest 1995, 17–22.
- Lund 2004: N. Lund (ed.), Kristendommen i Danmark før 1050. Et symposium i Roskilde den 5.–7. februar 2003 (Roskilde 2004).
- Nationalmuseet 1979–2003: Nationalmuseet (ed.), Danmarks Kirker (DK), Ribe Amt (København 1979–2003).
- Nielsen 2004: J.N. Nielsen, Sebbesund – tidlige kirker ved Limfjorden. I: Lund 2004, 103–122.
- Pedersen 2009: D. Pedersen, Antropologisk Rapport, ASR 13 Lindegården Fase 1 (Odense 2009).
- Ribe Studier 2006a: C. Feveile (red.), Det ældste Ribe. Ribe Studier 1,1. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 51 (Aarhus 2006).
- Ribe Studier 2006b: C. Feveile (red.), Det ældste Ribe. Ribe Studier 1,2. Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter 51 (Aarhus 2006).
- Roesdahl 1976: E. Roesdahl, Otte vikingetidsgrave fra Sdr. Onsild. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1976, 22–49.
- Roesdahl 1977: E. Roesdahl, Fyrkat. En jysk vikingeborg 2. Nordiske Fortidsminder Serie B – in quarto (København 1977).
- Stoumann 2009: I. Stoumann, Ryttergraven fra Grimstrup og andre vikingetidsgrave ved Esbjerg (Esbjerg 2009).
- Søvsø 2007: M. Søvsø, Arkæologiske undersøgelser i Ribes Dagmarsgade – topografi og bebyggelsesstruktur i de ånære områder. By, marsk og geest 19, 2007, 17–48.
- Søvsø 2009: M. Søvsø, I hjertet af Ribe. Skalk 4, 2009, 3–8.